

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки
Кафедра всесвітньої історії

Затверджую
Проректор з навчальної роботи
проф. Гаврилюк С.В.

19.02 2014 р.

**ЕВОЛЮЦІЯ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНОГО УСТРОЮ
МОСКОВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (РОСІЇ) У XV-XVIII ст.**

Робоча програма
вибіркової навчальної дисципліни
підготовки спеціаліста
спеціальності 7.02030201 «Історія»

Луцьк-2014

Робоча програма навчальної дисципліни «Еволюція державно-політичного устрою Московської держави (Росії) у XV-XVIII ст.» для студентів спеціальності 7.02030201 «Історія». – 20 січня 2014 р. – 26 с.

Розробник: кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії А. П. Ткачук

Рецензент: доктор історичних наук, професор кафедри археології, давньої та середньовічної історії України Я. М. Шабала

Робоча програма навчальної дисципліни затверджена на засіданні кафедри всесвітньої історії

Протокол № 6 від 22.01.2014 р.

Завідувач кафедри _____ (проф. Колесник В. П.)

Робоча програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною комісією історичного факультету

Протокол № 6 від 5 лютого 2014 р.

Голова науково-методичної комісії історичного

факультету _____ (доц. Прокопчук В. Є.)

Робоча програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Протокол № 6 від 19.02. 2014 р.

Робоча програма навчальної дисципліни «Еволюція державно-політичного устрою Московської держави (Росії) у XV-XVIII ст.» для студентів спеціальності 7.02030201 «Історія». – 20 січня 2014 р. – 26 с.

Розробник: кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії
А. П. Ткачук

Рецензент: доктор історичних наук, професор кафедри археології, давньої та середньовічної історії України Я. М. Шабала

Робоча програма навчальної дисципліни затверджена на засіданні кафедри всесвітньої історії

Протокол № 6 від 22.01.2014 р.

Завідувач кафедри _____ (проф. Колесник В. П.)

Робоча програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною комісією історичного факультету

Протокол № 6 від 5 лютого 2014 р.

Голова науково-методичної комісії історичного факультету _____ (доц. Прокопчук В. Є.)

Робоча програма навчальної дисципліни схвалена науково-методичною радою Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Протокол № ____ від ____. ____ . 2014 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів - 2	Галузь знань: «Гуманітарні науки»	за вибором
Модулів 3	Спеціальність: 7.02030201	Рік підготовки – 5
Змістових модулів -1		Семестр – 10
Загальна кількість годин - 72		
Тижневих годин: аудиторних – 3; самостійної роботи – 2,5; індивідуальної роботи – 2,5	Освітньо-кваліфікаційний рівень: спеціаліст	Лекції - 24 год.
		Самостійна робота - 24 год.
		Індивідуальна робота - 22 год.
		Контрольна робота – 2 год.
		Форма контролю: залік

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Дана навчальна дисципліна пропонується студентам V курсу історичного факультету денної форми навчання та VI курсу заочної форми навчання. Вона передбачає поглиблений розгляд процесів еволюції і трансформації суспільно-політичного устрою та державно-політичної структури Московської централізованої держави (Росії) впродовж XV-XVIII ст. Тематика лекцій включає в себе ряд дискусійних питань пов'язаних, зокрема, з проблемами впливу геополітичного фактора на характер державотворчих процесів у Північно-Східній Європі, аналізом основних механізмів політико-правового оформлення Московської державності на межі XV-XVI ст., визначенням суті тоталітарно-репресивного

режиму самодержавної монархії встановленого в Московській державі в період опричнини і ін.

Мета: формувати у студентів розуміння суті основних етапів становлення, розвитку і трансформації визначальних елементів російської державності та аналіз її характеру на різних етапах історичного розвитку у визначений хронологічний період.

Завдання:

- визначити головні чинники формування російської державності;
- виявити загальні та особливі риси розвитку російської державності на фоні загальноєвропейського процесу;
- проаналізувати економічні, політичні, соціальні, культурно-етнічні характеристики державно-політичної організації російського суспільства в процесі його еволюції до кінця XVIII ст.;
- простежити основні напрями еволюції і трансформації суспільно-політичного устрою та державно-політичної структури Московської централізованої держави (Росії);
- розглянути механізми ідеологічного та політико-правового обґрунтування моделі державно-політичного устрою на певних етапах історичного розвитку.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні

знати:

- основні етапи процесу державної централізації у Північно-Східній Русі;
- головні напрями та етапи розвитку Московської держави (Росії) до кінця XVIII ст.;
- загальні та особливі риси російської державності;
- визначальні чинники еволюції державно-політичної організації суспільства;
- принципи та механізми ідеологічного та політико-правового забезпечення процесу трансформації суспільно-політичного устрою

та державно-політичної структури Московської централізованої держави (Росії);

- понятійно-термінологічний апарат даної проблеми.

вміти:

- застосовувати на практиці методику історичного дослідження;
- аналізувати та узагальнювати конкретно-історичний матеріал, давати оцінку історичним подіям, явищам, постатям;
- опрацювати історичні джерела, монографічну літературу та наукові статті;
- використовувати конкретно-історичний та аналітичний матеріал для історичних реконструкцій;
- користуватися історичною термінологією;
- працювати з історичною картою.

Програма навчальної дисципліни

Тема 1. Північно-Східна та Північно-Західна Русь у другій половині XV - середині XVI ст.: країна і суспільство

Природне середовище і господарський простір. Територія та демографічна ситуація. Природно-кліматичні умови: вплив на землеробство, тваринництво і промисли.

Селянський двір як головна ланка аграрного життя. Структура селянського двору та його господарство. Села і починки. Внутрішня колонізація. «Золоте століття» руського села. Селянин в соціальній структурі великоруського середньовічного суспільства.

Міста Північно-Східної та Північно-Західної Русі. Кількісна характеристика. Соціальна структура населення. Політична самоорганізація міст, їх статус. Князівська влада і місто. Ремісниче виробництво, промисли і торгівля.

Соціальна структура панівного класу руського суспільства на переломі епох. Бояри і дворяни. Сеньйоріально-вотчинні і державно-корпоративні

відносини. Соціальна диференціація панівного класу. Роль і місце руської православної церкви в суспільно-політичних процесах другої половини XV - першої половини XVI ст.

Тема 2. Політична боротьба і криза влади в 20-40-і роки XVI ст.

Завершення об'єднувачого процесу. Боярська дума і «государев двір». Поглиблення соціальних протиріч в середовищі панівного класу. Сімейно-шлюбні стосунки Василя III і політична боротьба. Вхідження Московії в систему регулярних дипломатичних відносин і міждержавних стосунків. Криза влади 30-х років XVI ст.

«Казанська війна» і початок реформ. Зміна та зміцнення соціально-політичного статусу московського монарха. Фінансова реформа. Губна реформа. Військова реформа. Правове забезпечення реформ. Судебник 1551 р. і Стоглав. Завоювання Казані – важливий крок в оформленні та ствердженні державно-політичної ідеології Московії як православного християнського царства.

Тема 3. Московська держава в епоху реформ і контрреформ другої половини XVI ст.

«Вибрана рада» і Московська централізована держава. Відміна кормлінь (земська реформа). Статус і повноваження нових інститутів місцевої влади. Приказна система. Остаточна структуризація панівного класу. Культурно-ідеологічний контекст перетворень. Реформи середини XVI ст. та модель політичного устрою країни.

Державно-політична структура в роки опричнини. Внутрішні і зовнішні фактори запровадження опричнини. «Новий» державний устрій. Післяопричний «двір». Проблема боротьби «централізаторських» і «антицентралізаторських» сил. Станово-представницький устрій та самодержавна ідеологія. Роль опричнини в утвердженні самодержавства в Московській державі.

Тема 4. Соціальні протиріччя та ідеологічне обґрунтування головних засад московської державності у другій половині XV- XVI ст.

Соціальні рухи і суспільно-політична боротьба. Становлення помісної системи і зміни правового становища селян. Загострення соціальних протиріч у містах. Господарське розорення і криза 70-80-х років XVI ст. Московські повстання. Оформлення кріпосного права в загальнодержавному масштабі.

Єретичні рухи як форма соціального протесту. Єресь «жидовствующих». Нестяжатели та йосипляни. Держава і єретичні рухи.

Суспільно-політична думка. Оформлення «нової» московської ідеологічної доктрини. Політичні теорії виникнення та існування Московського царства. Суть ідеї «Москва – третій Рим». Ідеологічне обґрунтування московської державності у «Сказанні про князів Володимирських». Питання про місце церкви в державі. Протистояння Івана IV та митрополита Філіпа Количева. Вчення Ніла Сорського та Вассіана Патрикеева. Становлення світської суспільно-політичної думки. Федір Карпов та Іван Пересветов. Полеміка Івана IV з Андрієм Курбським.

Тема 5. Криза суспільства і держави на межі XVI - XVII ст.

Витоки Смути. Загострення політичної боротьби. Династична криза. Порушення соціальної рівноваги в суспільстві. Державні інститути в умовах суспільної кризи.

Перша громадянська війна російської історії. Правління Бориса Годунова. Самозванська інтрига. Лжедмитро I. Польща-Москва-Швеція. Органи державної влади Лжедмитра I. Воцаріння В. Шуйського і нове загострення соціальних протиріч. Повстання І. Болотникова. Поява нового самозванця.

Основні політичні центри епохи Смути. Москва-Путивль-Коломенське-Калуга-Тула. Двовладдя. Тушинський табір. Договір тушинців з Сигізмундом III від лютого 1610 р. Повалення В. Шуйського. Перехід всіх

державних інститутів влади під польських контроль. Перше ополчення. Д. Трубецький, І. Заруцький, П. Ляпунов.

Відновлення єдиної державності. Друге ополчення. К. Мінін і Д. Пожарський. Звільнення Москви. Підготовка до скликання Земського собору. Земський собор січня 1613 р. Започаткування в Москві нової царської династії Романових.

Тема 6. Московська держава у XVII ст.: перехід від «самодержавно-земської» до «самодержавно-бюрократичної держави»

Наслідки Смути для Московської держави і суспільства. Відновлення державної влади в країні. Соціально-економічне становище регіонів. «Інвентаризація» земельних володінь. Відновлення загальнодержавної податкової системи.

Перші Романови. Генеалогія нової царської династії. Філарет Романов та його участь у церковних та державних справах. Михайло Романов – перший представник нової династії. Державна діяльність Олексія Михайловича.

Боярська дума і земські собори. Структура Боярської думи та її діяльність. Характерні риси Земських соборів після Смутного часу. Земські собори перших років правління Михайла Романова. Проект створення постійного земського собору Івана Бутурліна. Соціальний та законодавчий статус Земських соборів. Останні земські собори.

Прикази. Бюрократизація центрального галузевого управління. Регламентація діяльності приказів. Розподіл компетенції в приказній системі. Прикази у структурі вертикалі державної влади. Занепад приказної системи наприкінці XVII ст.

Місцеве управління. Адміністративно-територіальний поділ Московської держави. Централізація і бюрократизація місцевого управління. Воеводи та їхній статус. Створення територіально-адміністративних

(військово-адміністративних) округів – «розрядів». Спроба територіальної реформи у 1681-1682 рр.

Закони. Активізація законодавчої діяльності після Смути. Підготовка до створення нового кодексу законів. Діяльність комісії князя Одоєвського. Затвердження «Соборного уложення» 1649 р.

Тема 7. Соціальна структура російського суспільства у XVII ст.

Суспільні стани. Завершення процесу оформлення загальнодержавної ієрархії чинів. Бояри і дворяни: зближення їхнього соціально-правового статусу. Зміни в соціальній структурі російської аристократії.

Селяни і холопи. Майнова та соціальна диференціація селян і холопів. Законодавче закріплення Соборним уложенням 1649 р. загальнодержавної системи кріпосного права.

Посадські люди. Пожвавлення господарського життя в містах. Соціальна структуризація ремісничого населення. Активізація майнової та соціальної диференціації посадського населення. Посилення станової замкнутості.

Тема 8. Держава і церква у XVII ст.

Стосунки держави і церкви в період Смути. Взаємостосунки патріаршої системи і світської влади. Церква і самозванці. Роль патріарха Гермогена в організації національно-визвольного руху у 1610-1612 рр.

Державно-церковні стосунки в дониконівський період (1610-і - 1660-і рр.). Державна та церковна діяльність патріарха Філарета. Обмеження темпів зростання церковного землеволодіння і судового та фіскального імунітету Церкви за Олексія Михайловича.

Справа патріарха Никона. Церковний розкол. «Дискусії» з приводу «чистоти» богослужбних книг та церковних обрядів. Позиція уряду щодо проблеми уніфікації московської богословської системи та церковно-

обрядової практики. Створення та діяльність гуртків «ревнителів благочестя». Никонівський план церковної реформи та її реалізація. Загострення конфронтації Никона зі світською владою. Церковний розкол як суспільно-політичне явище.

Світська і церковна влада в останній чверті XVII ст. Приєднання Київської митрополії до Московського патріархату. Загострення стосунків між царем і патріархом з приходом до влади Петра I.

Тема 9. Оформлення та функціонування абсолютистської державно-політичної системи в Росії в першій чверті XVIII ст.

Реформи Петра I та їх вплив на російське суспільство. Губернська реформа. Сенат і колегії. Реформа місцевого управління. Фінанси. Перетворення церкви у складову частину чиновницько-бюрократичного апарату держави.

Соціальні перетворення. Табелі про ранги. Указ про єдиноуспадкування. Податкова реформа. Еволюція дворянського стану в першій половині XVII ст.

Опозиція у верхах. Справа царевича Олексія. Невирішеність питання про престолонаслідування після смерті Петра I. Двірцеві перевороти. Таємна канцелярія і фіскально-поліцейський режим. Наслідки та доля соціально-політичних перетворень першої чверті XVIII ст.

Тема 10. Реорганізація системи державного управління в Російській імперії другої чверті XVIII ст.

Органи державного управління. Верховна таємна рада і «Конференція при височайшому дворі». Обмеження прав і повноважень Сенату. Зміни в системі прокуратури. Канцелярія таємних розшукових справ. Зміни статусу окремих колегій.

Обласна контрреформа. Ліквідація петровської системи місцевих державних установ. Ліквідація магістратів і відновлення одноосібної влади воевод. Упорядкування ієрархії місцевих органів влади.

Еволюція фінансової політики. Фінансова криза 20-х – 30-х років XVIII ст. Пошуки ефективного механізму збору податків. Розширення та посилення державних монополій. Торгова політика.

Тема 11. Державна політика щодо управління «окраїнами імперії»

Україна у XVIII ст. і ліквідація гетьманства. Соціально-економічне становище. Політична ситуація. Гетьманування К. Розумовського. Посилення позицій козацької старшини. Посилення феодально-кріпосницьких відносин; універсал 1760 р. Ліквідація гетьманщини. Друга Малоросійська колегія і початок «входження» Лівобережної України в російську державну систему. Ліквідація полкового устрою України. Повне закріпачення українських селян. Ліквідація Запорізької Січі. Російська колонізація Південного Причорномор'я.

Прибалтика у XVIII ст. і реформи Катерини II. Соціально-економічне становище Естляндії та Ліфляндії. Погляд Катерини II на «селянське питання» в Прибалтиці. Відміна «Особливого прибалтійського порядку». Відміна митних бар'єрів між Росією та Прибалтикою. Перепис населення і запровадження подушного податку. Територіально-адміністративна реформа 1783 р.

Тема 12. Суспільно-політична думка і соціальні рухи в епоху «просвітницького абсолютизму».

Громадсько-політична думка другої половини XVIII ст. Ідеї європейської філософії Просвітництва і раціоналізму та російська дійсність. Поміркований та демократичний напрям розвитку суспільної думки. Офіційна ідеологія «просвітницького абсолютизму» та ідея про особливу історичну місію російського народу. Аристократично-консервативний

напряв суспільної думки. М. Щербатов. Масонство. М. Новіков та його полеміка з Катериною II. Селянське питання в суспільно-політичній думці. Початок формування революційної ідеології. О. Радіщев.

Селянські виступи. Пугачовщина. Посилення масових соціальних рухів. Коліївщина 1768 р. «Чумний бунт» 1771 р. Причини «селянської війни». Соціальна база повсталих. Основні етапи повстання. Маніфести О. Пугачова. Наслідки соціальних конфліктів другої половини XVIII ст.

3. Структура початкової дисципліни

Форма навчання	Курс	Семестр	Загальний обсяг годин	Кількість годин			Підсумковий контроль
				Лекції	Самост./інд. роб.	Контр. роб.	Залік
Денна	5	10	72	24	46	2	+

Назва змістових модулів і тем		Кількість годин						
		Усього	У тому числі					
			Лек.	Прак. (Сем.)	Лаб.	Інд.	Сам. Роб.	Контр. Роб.
1	2	3	4	5	6	7	8	
Змістовий модуль 1								
1.	Північно-Східна та Північно-Західна Русь у другій половині XV – середині XVI ст.: країна і суспільство.		2	–	–	2	–	–
2.	Політична боротьба і криза влади в 20-40-і роки XVI ст.		2	–	–	2	–	–

3.	Московська держава в епоху реформ і контрреформ другої половини XVI ст.		2	–	–	2	6	–
4.	Соціальні протиріччя та ідеологічне обґрунтування головних засад московської державності у другій половині XV – XVI ст.		2	–	–	2	–	–
5.	Криза суспільства і держави на межі XVI-XVII ст.		2	–	–	–	4	–
6.	Московська держава у XVII ст.: перехід від «самодержавно-земської» до «самодержавно-бюрократичної» держави		2	–	–	4	4	–
7.	Соціальна структура російського суспільства у XVII ст.		2	–	–	2	–	–
8.	Держава і церква у XVII ст.		2	–	–	2	–	–
9.	Оформлення та функціонування абсолютистської державно-політичної системи в Росії в першій чверті XVIII ст.		2	–	–	–	–	–
10.	Реорганізація системи державного управління в Російській імперії другої чверті XVIII ст.		2	–	–	2	4	–
11.	Державна політика щодо управління «окраїнами імперії»		2	–	–	2	2	–
12.	Суспільно-політична думка і соціальні рухи в епоху «просвітницького абсолютизму»		2	–	–	2	4	–
	Всього годин:		24	–	–	22	24	2

4. Самостійна робота

№ з/п	Тема	Кількість годин
1.	До теми 3. Зовнішня політика Московської держави в другій половині XVI ст.: спрямування, засоби, результати	6
2.	До теми 5. Прихід до влади в Московській державі династії Романових	4
3.	До теми 6. Московська держава в системі міжнародних відносин в середині та другій половині XVII ст.	4
4.	До теми 10. Російська влада і Гетьманщина в другій половині XVII – першій половині XVIII ст.	4
5.	До теми 11. Формування російських імперських державних інституцій на новоприєднаних територіях у другій половині XVIII ст.	2
6.	До теми 12. Трансформація державно-політичної структури та соціальна політика в епоху «просвітницького абсолютизму»	4
Разом		24

5. Індивідуальні завдання

Підготувати 16 тестових завдань чотирьох рівнів складності з визначених для кожного студента тем.

6. Методи навчання

Основними методами навчання обрано: словесні (лекція, співбесіда, колоквиум), наочні (аналіз історичних карт, карто-схем, діаграм, перегляд ілюстрацій тощо), інноваційні (тестування)

8. Форми контролю

Форма підсумкового контролю успішності навчання – залік.

Види проміжного контролю – колоквіум (співбесіда), захист реферату, модульна контрольна робота.

9. Методи та засоби діагностики рівня успішності навчання

1. Поточний контроль за роботою та рівнем знань і умінь через залучення студентів до дискусії в ході лекційних занять.
2. Письмові самостійні та контрольні роботи.
3. Складання та розв'язання тестових завдань.
4. Співбесіди на консультаціях і колоквіумах.
5. Підготовка та захист рефератів

Теми рефератів

1. Геополітична ситуація у Східній Європі другої половини XV ст.
2. Іван III: від ханського «улуksника» до «государя всія Русі».
3. Московія на периферії Європи та біля воріт Азії.
4. Політико-правове оформлення Московської державності на межі XV-XVI ст.
5. Політична боротьба і криза влади у 20-40-х рр. XVI ст.
6. Іван IV – перший великоруський цар. Реформи «Вибраної ради».
7. Держава і церква: боротьба за політичну перевагу у XVI ст.
8. Політичні центри епохи «смутного часу»
9. Трансформація державно-політичної структури Росії у другій половині XVII ст.
10. Церковний розкол. Справа патріарха Никона.
11. Централізація та бюрократизація органів державного управління і суду у першій чверті XVIII ст.
12. Формування абсолютистської концепції організації державної влади.
13. Реформи органів управління і суду в першій чверті XVIII ст.
14. Губернська реформа Катерини II.

15. Особливості процесу інтеграції України до складу Російської імперії у другій половині XVIII ст.

Контрольні питання

1. Природне середовище і господарський простір Північно-Східної Європи у XV - середині XVI ст.
2. Соціальна структура населення Московської держави на межі XV-XVI ст.
3. Міста в Московській державі на межі XV-XVI ст.
4. Соціальна структура панівного класу руського суспільства на початку XVI ст.
5. Привілейовані верстви суспільства: структуризація та соціальна диференціація на межі XV-XVI ст.
6. Роль і місце руської православної церкви в суспільно-політичних процесах другої половини XV – першої половини XVI ст.
7. Політична боротьба і криза влади у 20-40-х роках XVI ст.
8. Реформи середини XVI ст. в Московській державі та модель нового політичного устрою країни.
9. Державно-політична структура Московської держави в роки опричнини.
10. Суспільно-політична думка в Московській державі у XVI ст.
11. Станово-представницький устрій та самодержавна ідеологія у XVI – на початку XVII ст.
12. Державні інститути в умовах господарської розрухи і суспільної кризи кінця XVI – початку XVII ст.
13. Самозванство як суспільно-політичне явище та його вплив на геополітичну ситуацію у Східній Європі на початку XVII ст.
14. Становлення династії Романових у Московській державі.
15. Земські собори XVI-XVII ст.

16. Перерозподіл владних повноважень між самодержавством та земством у XVII ст.
17. Централізація і бюрократизація місцевого управління у XVII ст.
18. Церква і держава у XVI-XVII ст.
19. Перехід від станово-представницької монархії до самодержавно-бюрократичної держави у другій половині XVII ст.
20. Суспільні стани та завершення процесу оформлення загальнодержавної ієрархії чинів.
21. Зовнішньополітичні чинники абсолютизації державно-політичної структури Московської держави.
22. Приєднання України до Росії і загострення суперечностей у Східній Європі.
23. Реформи системи центральної влади та місцевого управління в першій чверті XVIII ст.
24. Реорганізація системи державного управління у другій чверті XVIII ст.
25. Трансформація державно-політичної структури і соціальна політика в епоху «просвітницького абсолютизму»

10. Оцінювання

Модуль 1	Модуль 2	Загальна сума балів
Поточна модульна оцінка	Модульний контроль	
Присутність на заняттях – 24 бали; ІНДЗ – 16 балів	Контрольна робота – 30 балів Колоквіум – 15 балів Реферат – 15 балів	100 балів

11. Критерії оцінювання навчального рівня студентів

11.1. Написання та захист рефератів

1-2 бали – студент недостатньо володіє матеріалом

3 бали – студент за допомогою викладача готується до заняття та складає план-конспект, володіючи елементарними навиками аналізу науково-методичної літератури.

4 бали – студент володіє матеріалом та окремими навиками аналізу науково-методичної літератури, складає реферат у спрощеному вигляді.

5 балів – студент володіє матеріалом, відтворює значну його частину у вигляді реферату, за допомогою викладача аналізує науково-методичну літературу.

6 балів – студент володіє матеріалом і навиками текстуального аналізу на рівні цілісного уявлення про предмет дослідження, складає текст реферату самостійно, але допускає помилки та неточності.

7 балів – студент володіє матеріалом, систематизує та узагальнює його, складає текст, підбирає додатковий матеріал.

8 балів – студент володіє матеріалом та навиками цілісного аналізу науково-методичної літератури, виявляє початкові творчі здібності, самостійно готує текст, у якому можуть бути допущені неточності, вміє працювати з різними джерелами інформації.

9 балів – студент на високому рівні володіє матеріалом, систематизує, узагальнює та аналізує науково-методичну літературу, має власні судження, самостійно складає текст реферату та правильно його оформлює.

10 балів – студент вільно володіє матеріалом та навиками цілісного аналізу науково-методичної літератури, виявляє навички самостійного наукового пошуку, вільно складає текст реферату та правильно виконує його оформлення.

1 бал – студент дуже слабо володіє змістом, на питання не відповідає.

2 бали – студент демонструє певну обізнаність у предметі дослідження. Намагається дати відповіді на поставлені питання, тримається невпевнено.

3 бали – студент володіє матеріалом реферату, відповідає на питання, але допускає неточності, тримається не достатньо впевнено.

4 бали – студент володіє матеріалом реферату на належному рівні, на поставлені питання відповідає достатньо повно, тримається впевнено, мова літературна.

5 балів – студент вільно володіє змістом реферату, робить необхідні висновки та узагальнення, орієнтується у списку літератури, аналізуючи наукові праці використані в роботі; мова літературна, тримається впевнено і вільно відповідає на поставлені питання.

11.2. Колоквіум

1-2 бали – студент може розрізнити об'єкт навчання і відтворити деякі його елементи, мало усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності.

3-5 балів – студент фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу, має не чіткі уявлення про об'єкт навчання, виявляє

здатність елементарно викладати думку, може відтворити кілька термінів, явищ, без зв'язку між ними.

6 балів – студент відтворює менше половини навчального матеріалу; виконує елементарні завдання; може дати відповідь з кількох простих речень; здатен відтворити окремі частини теми; має фрагментарні уявлення про роботу з джерелами, відсутні сформовані вміння та навички.

7 балів – студент має початковий рівень знань; знає близько половини навчального матеріалу; здатний відтворити його відповідно до тексту підручника або пояснень викладача, повторити за зразком певну дію, описує явища, процеси без пояснень причин; за допомогою викладача здатен відтворити їх послідовність, слабо орієнтуються в поняттях, має фрагментарні навички в роботі з підручником, самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі, здатен давати відповіді на прості, стандартні запитання, виявляє інтерес до навчального матеріалу.

8 балів – студент знає більше половини навчального матеріалу, розуміє основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять, сформулювати правило, здатен відтворити його з помилками та неточностями, має стійкі навички роботи з текстом підручника, може самостійно оволодіти більшою частиною заданого матеріалу, формулює поняття, наводить приклади, знає основні дати, орієнтується в хронології, підтверджує висловлене судження одним-двома аргументами; здатен використовувати наочні матеріали; відповіді непослідовні та нелогічні.

9 балів – студент виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу, може поверхово аналізувати події, процеси, явища і робити певні висновки; відповідь його вірна, але недостатньо осмислена; самостійно відтворює більшу частину навчального матеріалу; відповідає за планом, висловлює власну думку щодо теми, вміє застосовувати знання при розв'язуванні задач за зразком; користується додатковими джерелами.

10 балів – студент вірно і логічно відтворює навчальний матеріал, розуміє основоположні теорії та факти, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; уміє наводити окремі власні приклади та підтвердження певних думок, застосовувати вивчений матеріал у стандартних ситуаціях; самостійно користується додатковими джерелами; частково контролює власні навчальні дії; вірно використовує термінологію; складає таблиці та схеми.

11 балів – знання студента є достатньо повними, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, логічно висвітлює події з точки зору смислового взаємозв'язку, уміє аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежності між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь повна, логічна, обґрунтована, але з деякими неточностями.

12 балів – студент вільно володіє навчальним матеріалом, застосовує знання в дещо змінених ситуаціях, уміє аналізувати і систематизувати інформацію, використовує загальновідомі докази у власній аргументації;

висловлює стандартну аргументацію при оцінці дій, процесів, явищ; чітко тлумачить поняття; здатен до самостійного опрацювання навчального матеріалу.

13 балів – студент володіє глибокими і міцними знаннями, здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях; може визначати тенденції та протиріччя процесів; робить аргументовані висновки; критично оцінює окремі нові факти, явища, ідеї; використовує додаткові джерела та матеріали; самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності; вирішує творчі завдання; відрізняє упереджену інформацію від об'єктивної; здатен сприйняти іншу позицію як альтернативну.

14 балів – студент володіє узагальненими поняттями з предмета, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях, уміє знаходити джерело інформації та аналізувати її, ставити і розв'язувати проблеми, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особисту позицію щодо них.

15 балів – студент має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, користується широким арсеналом засобів-доказів своєї думки, вирішує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; вміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї; самостійно виконує науково-дослідну роботу; логічно і творчо викладає матеріал письмовій формі; розвиває свої обдарування та нахили.

11.3. Критерії оцінювання рівня знань студентів на контрольних роботах

1-5 бали – студент може розрізняти об'єкт навчання і відтворити деякі його елементи, мало усвідомлює мету навчально-пізнавальної діяльності.; студент фрагментарно відтворює незначну частину навчального матеріалу, має не чіткі уявлення про об'єкт навчання, виявляє здатність елементарно викладати думку, може відтворити кілька термінів, явищ, без зв'язку між ними; повинен вибрати вільний варіант відповіді; студент відтворює менше половини навчального матеріалу; виконує елементарні завдання; може дати відповідь з кількох простих речень; здатен відтворити окремі частини теми; має фрагментарні уявлення про роботу з джерелами, відсутні сформовані вміння та навички.

6-10 балів – студент має початковий рівень знань; знає близько половини навчального матеріалу; здатний відтворити його відповідно до тексту підручника або пояснень викладача, повторити за зразком певну дію, описує явища, процеси без пояснень причин; за допомогою викладача здатен відтворити їх послідовність, слабо орієнтуються в поняттях, має фрагментарні навички в роботі з підручником, самостійне опрацювання навчального матеріалу викликає значні труднощі, здатен давати відповіді на прості, стандартні запитання, виявляє інтерес до навчального матеріалу.

Студент знає більше половини навчального матеріалу, розуміє основний навчальний матеріал, здатний з помилками й неточностями дати визначення понять, сформулювати правило, здатен відтворити його з помилками та неточностями, має стійкі навички роботи з текстом підручника, може самостійно оволодіти більшою частиною заданого матеріалу, формулює поняття, наводить приклади, знає основні дати, орієнтується в хронології, підтверджує висловлене судження одним-двома аргументами; здатен використовувати наочні матеріали; відповіді непослідовні та нелогічні.

11-15 балів – студент виявляє знання і розуміння основних положень навчального матеріалу, може поверхово аналізувати події, процеси, явища і робити певні висновки; відповідь його правильна, але недостатньо осмислена; самостійно відтворює більшу частину навчального матеріалу; відповідає за планом, висловлює власну думку щодо теми, вміє застосовувати знання при розв'язуванні задач за зразком; користується додатковими джерелами; студент правильно і логічно відтворює навчальний матеріал, розуміє основоположні теорії і факти, встановлює причинно-наслідкові зв'язки між ними; уміє наводити окремі власні приклади та підтвердження певних думок, застосовувати вивчений матеріал у стандартних ситуаціях; самостійно користується додатковими джерелами; частково контролює власні навчальні дії; правильно використовує термінологію; складає таблиці та схеми.

16-20 балів – знання студента є достатньо повними, він вільно застосовує вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, логічно висвітлює події з точки зору смислового взаємозв'язку, уміє аналізувати, встановлювати найсуттєвіші зв'язки і залежності між явищами, фактами, робити висновки, загалом контролює власну діяльність. Відповідь повна, логічна, обґрунтована, але з деякими неточностями. Студент вільно володіє навчальним матеріалом, застосовує знання в дещо змінених ситуаціях, уміє аналізувати і систематизувати інформацію, використовує загальновідомі докази у власній аргументації; висловлює стандартну аргументацію при оцінці дій, процесів, явищ; чітко тлумачить поняття; здатен до самостійного опрацювання навчального матеріалу.

21-25 балів – студент володіє глибокими і міцними знаннями, здатний використовувати їх у нестандартних ситуаціях; може визначати тенденції та протиріччя процесів; робить аргументовані висновки; критично оцінює окремі нові факти, явища, ідеї; використовує додаткові джерела та матеріали; самостійно визначає окремі цілі власної навчальної діяльності; вирішує творчі завдання; відрізняє упереджену інформацію від об'єктивної; здатен сприйняти іншу позицію як альтернативну. Студент володіє узагальненими поняттями з предмета, аргументовано використовує їх у нестандартних ситуаціях, уміє знаходити джерело інформації та аналізувати її, ставити і розв'язувати проблеми, самостійно оцінює різноманітні життєві явища і факти, виявляючи особисту позицію щодо них.

26-30 балів – студент має системні, дієві знання, виявляє неординарні творчі здібності у навчальній діяльності, користується широким арсеналом

засобів-доказів своєї думки, вирішує складні проблемні завдання, схильний до системно-наукового аналізу та прогнозу явищ; вміє ставити і розв'язувати проблеми, самостійно здобувати і використовувати інформацію, виявляє власне ставлення до неї; самостійно виконує науково-дослідну роботу; логічно і творчо викладає матеріал письмовій формі; розвиває свої обдарування та нахили.

12. Шкала оцінювання знань студентів (національна та ECTS)

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи (проекту), практики	для заліку
90-100	A	Відмінно	Зараховано
82-89	B	Добре	
75-81	C		
67-74	D	Задовільно	
60-66	E		
1-59	Fx	Незадовільно	Незараховано (з можливістю повторного складання)

13. Список джерел та літератури

а) документальні матеріали, збірники документів та хрестоматії

1. Буссов К. Московская хроника 1584–1613 гг. [Нем. текст и русский пер.] / Конрад Буссов. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1961. – 400 с.
2. Горсей Джером. Записки о России XVI – начала XVII века / Джером Горсей; [пер. с англ. и коммент. А. А. Севастьяновой]. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 287 с.
3. Дворянская империя XVIII века (Основные законодательные акты). Сборник документов / Сост. М. Т. Белявский. – М. : Изд-во Москов.ун-та, 1960. – 224 с.
4. Законодательные акты Петра I. Редакции и проекты законов, заметки, доклады, доношения, челобитья и иностранные источники / Сост. Воскресенский Н. А. – М.-Л., 1945. – 602 с.
5. История государства Российского: Хрестоматия: Свидетельства, источники, мнения. [В 2 кн.] / Авт. сост. Г. Е.Миронов. – М. : Кн. палата, 2000. – Кн. 1. – 544 с.

6. История государства Российского: Хрестоматия: Свидетельства, источники, мнения. [В 2 кн.] / Авт. сост. Г. Е. Миронов. – М. : Кн. палата, 2000. – Кн. 2. – 432 с.
7. Памятники истории смутного времени / Под ред. Л. И. Яковлева. – М. : Н. Н. Ключков, 1909. – 104 с.
8. Памятники русского права / Под ред. Л. В. Черепнина. – Вып. 3. Памятники права периода образования русского централизованного государства. XIV–XV вв. – М. : Госюриздат, 1955. – 528 с.
9. Памятники русского права / Под ред. Л. В. Черепнина. – Вып. 4. Памятники права периода укрепления русского централизованного государства XV–XVI вв. – М. : Госюриздат, 1956. – 632 с.
10. Памятники русского права / Под ред. Л. В. Черепнина. – Вып. 6. Соборное Уложение царя Алексея Михайловича 1649 г. – М. : Госюриздат, 1957. – 503 с.
11. Политическая история России : Хрестоматия / Сост. Коваленко В.И. и др. – М. : Изд-во МНЭПУ, 1993. – 320 с.
12. Развитие русского права в XV – первой половине XVII в. / Отв. ред. В. С. Нерсисянц. – М. : Наука, 1986. – 287 с.
13. Российское законодательство X–XX веков : [Тексты и коммент.] : В 9 т. / Под общ. ред. О. И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1984. – Т. 2. Законодательство периода образования и укрепления Русского централизованного государства (XIV – XVI вв.) / Отв. ред. А. Д. Горский. – М. : Юрид. лит., 1985. – 519 с.; Т. 3. Акты Земских соборов / Отв. ред. А. Г. Маньков. – М. : Юрид. лит., 1985. – 511 с.; Т. 4. Законодательство периода становления абсолютизма. / Отв. ред. А. Г. Маньков. – М. : Юрид. лит., 1986. – 511 с.; Т. 5. Законодательство периода расцвета абсолютизма / Отв. ред. Е. И. Индова. – М. : Юрид. лит., 1987. – 527 с.
14. Россия XVIII века в изданиях Вольной русской типографии А. И. Герцена и Н. П. Огарева. – М. : Наука, 1990. – 1230 с.
15. Россия XV–XVII вв. глазами иностранцев / Подгот. текстов, вступ. ст. и коммент. Ю. А. Лимонова. – Л. : Лениздат, 1986. – 231 с.
16. Сборник документов по истории СССР для семинарских и практических занятий / Под ред. Мавродина В. В. – Ч. 1. IX–XIII вв. / Сост. И. Я. Фроянов, Л. М. Марасинова, В. В. Каргалов. – М. : Высшая школа, 1970. – 262 с.; Ч. 2. XIV–XV вв. / Под ред. А. М. Сахарова. – М. : Высшая школа, 1971. – 238 с.; Ч. 3. XVI в. / Под ред. А. М. Сахарова. – М. : Высшая школа, 1972. – 208 с.; Ч. 4. XVII в. / Под ред. А. М. Сахарова. – М. : Высшая школа, 1973. – 200 с.; Ч. 5. XVIII в. / Под ред. Мавродина В.В. — М. : Высшая школа, 1973. – 248 с.
17. Соборное Уложение 1649 года: Текст. Комментарии / Подгот. текста Л. И. Ивиной; Коммент. Г. В. Абрамовича и др.; Руководитель авт. коллектива А. Г. Маньков. – Л. : Наука, 1987. – 448 с.
18. Судебники XV–XVI веков. / Подготовка текстов Р. Б. Мюллер и Л. В. Черепнина; Коммент. А. И. Копанева. Под общ. ред. и с предисл. Б. Д. Грекова. – М.–Л. : Изд-во АН СССР, 1952. – 619 с.

19. Хрестоматия по истории СССР с древнейших времен до конца XV века / Под ред. М. Н. Тихомирова. – М. : Соцэкгиз 1960. – 735 с.
20. Хрестоматия по истории России с древнейших времен до наших дней : Учеб. пособие : [Для студентов, учащихся ст. классов сред. шк., абитуриентов] / А. С. Орлов, В. А. Георгиев, Н. Г. Георгиева, Т. А. Сивохина ; [МГУ им. М.В.Ломоносова. Ист. фак.]. – М. : Проспект, 1999. – 589 с.
21. Хрестоматия по истории СССР. XVI – XVII век / Под ред. А. А. Зимина. – М. : Соцэкгиз, 1962. – 751 с.
22. Хрестоматия по истории СССР. XVIII век / Под ред. Л. Г. Бескровного, Б. Б. Кафенгауза. – М. : Соцэкгиз, 1963. – 787 с.
23. Хрестоматия по истории СССР с древнейших времён до 1861 года / Сост. П. П. Епифанов, О. П. Епифанова. – М.: Просвещение, 1987. – 398 с.

б) підручники та навчальні посібники

1. Боханов А. Н. История России. С начала XVIII до конца XIX века / А. Н. Боханов, А. Н. Сахаров, Л. В. Милов, П. Н. Зырянов. – М. : АСТ, 2001. – 544 с.
2. Гуц А. К. Многовариантная история России / А. К. Гуц. – М. : АСТ ; СПб. : Полигон, 2000. – 381 с.
3. Дворниченко А. Ю. История России. Учебник / А. Ю. Дворниченко, Ю. В. Тот, М. В. Ходяков. – М. : ТК Велби, Проспект, 2006. – 472 с.
4. Деревянко А. П., Шабельников Н. А. История России с древнейших времен до конца XX века: Учебное пособие / А. П. Деревянко, Н. А. Шабельников – М. : ТК Велби, Проспект, 2006. – 506 с.
5. Зуев М. Н. История России : Учебное пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Издательство, 2011. – 655 с.
6. Историография истории России до 1917 г. / Под ред. М. Ю. Лачаевой; Авторы: А. Г. Кузьмин, М. Ю. Лачаева, Н. М. Рогожин, А. Е. Шикло, И. А. Воронин, А. В. Клименко, Ю. А. Мамаева, С. А. Кирсанова. – М.: ВЛАДОС, 2004. – Т. 1. – 382 с.
7. История России : (Россия в мировой цивилизации) : Учебное пособие / Под ред. А. А. Радугина. – М. : Центр, 1998. – 343 с.
8. История России : Народ и власть. Учебное пособие для вузов. – СПб. : С-Петербургский ун-т МВД России, Фонд «Университет», Лексикон, НОУВПО Академия права, экономики и безопасности жизнедеятельности, 2001. – 460 с.
9. История России : С древнейших времен до наших дней : Учеб. / А. С. Орлов, В. А. Георгиев, Н. Г. Георгиева, Т. А. Сивохина. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 2001. – 513,[1] с.
10. История России : Социально-экономический и внутривластный аспекты. [Пособие] / А. В. Лямин и др. – Екатеринбург : КРОК – центр, 1992. – 318 с.

11. История России : учебник / Под ред. Ю. И. Казанцева, В. Г. Деева. – М. : Инфра-М; Новосибирск : Сиб. соглашение, 2000. – 470 с.
12. История России с древнейших времен до 1861года: учебник для студентов высших учебных заведений. / Н. И. Павленко, И. Л. Андреев, В. А. Федоров ; под ред. Н. И. Павленко. – 5-е изд. – Москва : Высшее образование, 2009. – 712 с.
13. История России с древнейших времен до 1861года: учебник для студентов вузов, обучающихся по направлению и специальности "История" / Н. И. Павленко, И. Л. Андреев, В. А. Федоров ; под ред. Н. И. Павленко. – Изд. 4-е. – Москва : Высшая школа, 2007. – 535 с.
14. История России с древнейших времен до конца XVII века / Под редакцией Л. В. Милова. – М. : Эксмо, 2006. – 768 с.
15. История России с древнейших времен до конца XVII в.: Учебник для вузов / Под ред. Л. В. Милова. – М. : Эксмо, 2006. – 768 с.
16. История России с древнейших времен до наших дней / Под редакцией А. Н. Сахарова. – М. : ТК Велби, Проспект, 2008. – 768 с.
17. История России. С древнейших времён до 1861 года : [Учеб. для вузов] / Под ред. Н. И. Павленко. – М. : Высшая школа, 1996. – 558 с.
18. История России. С древнейших времен до конца XVII века : Учебное пособие для системы пед. вузов России / Отв. ред. : А. Н. Сахаров, А. П. Новосельцев. – М. : АСТ, 1998. – 575 с.
19. История России. С начала XVIII до конца XIX века : Учебное пособие / А. Н. Сахаров, Л. В. Милов, П. Н. Зырянов, А. Н. Боханов; Отв. ред. А. Н. Сахаров. – М. : АСТ, 1996. – 543 с.
20. История России: Учебник для вузов: В 2 т. / Под ред. А. Н. Сахарова. – Т. 1. С древнейших времен до конца XVIII века. – М. : АСТ, Ермак, Астрель, 2006. – 960 с.
21. История СССР с древнейших времен до 1861 года / Под. ред. Павленко Н. И. – М. : Просвещение, 1989. – 560 с.
22. История СССР с древнейших времен до 1861 года/ Под ред. В. Мавродина, П. Епифанова. – М : Просвещение, 1983. – 576 с.
23. История СССР с древнейших времен до конца XVIII века / Под ред. Рыбакова Б. А. – М. : высшая школа, 1975. – 494 с.
24. История СССР с древнейших времен до наших дней : В 2 сериях : в 12-ти т. – Т. 1-4. – М. : Наука, 1966-1967.
25. Історія Росії (з найдавніших часів до кінця XVIII століття): навчальний посібник / автор-уклад. В. М. Мордвінцев, Київ, нац. Ун-т іме. Т. Шевченка. – К.: Знання, 2013, 455 с.
26. Історія народів Росії. Від найдавніших часів до середини XVIII ст. / За заг. ред. Я. М. Серіщева. – К. : НМК ВО, 1992. – 425 с.
27. Історія народів Росії. Середина XVIII ст. – 1917 р. / За заг. ред. Я. М. Серіщева. – К. : НМК ВО, 1992. – 447 с.
28. Касьянов В. В. История России в схемах, таблицах и картах : учебное пособие для высшей школы / В. В. Касьянов, С. Н. Шаповалов, Я. А. Шаповалова. – Р. н/Д : Феникс, 2011. – 288 с.

29. Ключевский В.О. Сочинения в 9-ти томах / В. О. Ключевский. – М. : Мысль, 1987-1990. – 3870 с.
30. Коняев Н. М., Коняева М. В. Русский хронограф: хронология одиннадцати веков русской истории - от крещения Руси до крушения СССР : [история России в датах] / Н. М. Коняев, М. В. Коняев. – Москва : Вече [и др.], 2008. – 1149 с.
31. Мунчаев Ш. М. История России [Текст] : учебник для вузов / Ш. М. Мунчаев, В. М. Устинов. – М. : Инфра-М-Норма, 1997 ; М. : Инфра-М-Норма, 1998. – 591 с.
32. Мунчаев Ш. М., Устинов В. М. Политическая история России. От становления самодержавия до падения Советской власти / Ш. М. Мунчаев, В. М. Устинов. – М. : Инфра-М-Норма, 1999. – 790 с.
33. Нариси історії Росії / [Б.В. Ананьїч, І.Л. Андреев, Є.В. Анісімов та ін. ; пер. з рос. А.В. Блануца та ін.] ; за заг. ред. О.О. Чубар'яна ; Рос. акад. наук, Ін-т всевіт. історії. – К. : Ніка-Центр, 2007. – 799 с.
34. Наумова Г. Р., Шикло Ф. Е. [Историография истории России](#) / Г. Р. Наумова, Ф. Е. Шикло. – М. : Академия, 2008. – 480 с.
35. Орлов А. С. [История России в схемах](#) : учебное пособие / А. С. Орлов, В. А. Георгиев, Н. Г. Георгиева, Т. А. Сивохина. – М. : ТК Велби, Проспект, 2008. – 304 с.
36. Очерки истории СССР : В 9 тт. : Т. 3. Период феодализма. IX-XV вв. : Ч. 1. IX – XIII вв. Древняя Русь. Феодальная раздробленность. – М. : Изд-во АН СССР, 1953. – 984 с.; Ч. 2. XIV – XV вв. Объединение русских земель вокруг Москвы и образование Русского централизованного государства. – М. : Изд-во АН СССР, 1953. – 812 с.; Т. 4. Период феодализма. Конец XV - начало XVII в. Укрепление Русского централизованного государства (конец XV-XVI вв.). Крестьянская война и борьба русского народа против иностранной интервенции в начале XVII в. – М. : Изд-во АН СССР, 1955. – 960 с.; Т. 5. Период феодализма. XVII век. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – 1032 с.; Т. 6. Период феодализма. Россия в первой четверти XVIII века. Преобразования Петра I. – М. : Изд-во АН СССР, 1954. – 815 с.; Т. 7. Период феодализма. Россия во второй четверти XVIII в. Народы СССР в первой половине XVIII в. – М. : Изд-во АН СССР, 1957. – 866 с.
37. Платонов С.Ф. Лекции по русской истории / С. Ф. Платонов. – СПб. : Кристалл, 1997. – 838 с.
38. Полный энциклопедический справочник. История России в картах, схемах, таблицах / [Федер. программа книгоизд. России ; Авт.-сост. П. Г. Дейниченко]. – М. : ОЛМА-пресс, 2001. – 333 с.
39. Рождественский С. Е. Отечественная история в связи со всеобщей (средней и новой) / С. Е. Рождественский. – М. : Просвещение, 1997. – 527 с.
40. Российская и мировая история в таблицах: синхронист. табл. (XXX в. до Р. Х. – XIX в.). Правители мира. Генеал. табл. Словарь. / Автор сост. Ф. М. Лурье. – СПб. : Каравелла, 1995. – 252 с.

41. Российская повседневность. От истоков до середины XIX века/ Под редакцией Л. И. Семенниковой. – М. : Изд-во КДУ, 2006. – 240 с.
42. Семин В. П. Русская история. Проблемы и спорные вопросы / В. П. Семин. – М. : Академический Проект, Гаудеамус, 2007. – 656 с.
43. Уткин А.И. Россия и Запад: история цивилизаций : Учеб. пособие для студентов вузов / А.И. Уткин. – М. : Гардарики, 2000. – 572 с.
44. Цимбаев Н. И. История России XVIII-XIX веков / Н. И. Цимбаев, Л. В. Милов. – М. : Эксмо, 2008. – 438 с.
45. Чунаков А. В. История России с древнейших времен до середины XIX в. / А. В. Чунаков. – М. : МГУ, Омега-Л, 2007. – 336 с.

в) монографічна література

1. Алексеев Н. И. Русский народ и государство / Н. И. Алексеев. – М. : Аграф, 1998. – 640 с.
2. Алексеев Ю. Г. У кормила Российского государства. Очерки развития аппарата управления XIV-XV вв. / Ю. Г. Алексеев. – СПб. : Наука, 1998. 304 с.
3. Анисимов Е. В. Государственные преобразования и самодержавие Петра Великого в первой четверти XVIII века / Е. В. Анисимов. – СПб. : Дмитрий Буланин, 1997. – 331 с.
4. Анисимов Е. В. Женщины на российском престоле / Е. В. Анисимов. – СПб. : Изд. дом «Питер», 2008. – 480 с.
5. Анисимов Е. В. Россия в середине XVIII века / Е. В. Анисимов. – М. : Мысль, 1986. – 254 с.
6. Афанасьев Ю. Н. Опасная Россия. Традиции самовластья сегодня / Ю. Н. Афанасьев. – М. : Российский гос. гуманитар. у-т, 2001. – 432 с.
7. Ахлезар А. С. Россия: критика исторического опыта (Социокультурная динамика России). / А. С. Ахлезар. – Т. 1. От прошлого к будущему. 2-е изд. – Новосибирск : Сибирск. Хронограф, 1997. – 804 с.
8. Баггер Ханс. Реформы Петра Великого / Ханс Баггер. – М. : Прогресс, 1985. – 199с.
9. Беспярых Ю. Н. Иностраные источники по истории России первой четверти XVIII в. : (Ч. Уитворт, Г. Грунд, Л.Ю. Эренмальм) / Ю.Н. Беспярых. – СПб. : Рус.-Балт. информ. центр БЛИЦ, 1998. – 479 с.
10. Блонский Л. В. Царские, дворянские, купеческие роды России / Л. В. Блонский. – М. : Вече, 2007. – 528 с.
11. Борисов Н. С. Русская церковь в политической борьбе XIV-XV веков / Н. С. Борисов. – М. : Изд-во МГУ, 1986. – 205 с.
12. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм XV-XVIII ст. / Ф. Бродель Т.1. Структура повсякденності: можливе і неможливе. – К.: Основи, 1995. – 530 с.
13. Буганов В. И. Московские восстания конца XVII века / В. И. Буганов. – М. : Наука, 1969. – 440 с.

14. Буганов В. И. Эволюция феодализма в России: Социально-экономические проблемы / В. И. Буганов и др. – М.: Мысль, 1980. – 942 с
15. В борьбе за власть: страницы политической истории России XVIII в. – М.: Мысль, 1998. – 606 с.
16. Высшие и центральные государственные учреждения России, 1801-1917 : [Документир. справ.] : В 4 т. / Отв. сост. Д. И. Раскин ; Редкол.: д.ист.н. Н. П. Ерошкин (отв. ред.) и др.]. – Т. 1. Высшие государственные учреждения. – СПб. : Наука, 2000. – 302 с.
17. Высшие и центральные государственные учреждения России, 1801-1917 : [Документир. справ.] : В 4 т. / Отв. сост. Д. И. Раскин ; Редкол.: д.ист.н. Н. П. Ерошкин (отв. ред.) и др.]. – Т. 2. Центральные государственные учреждения/ Ред. сост. Н.П.Ерошкин и др; Сост. Д.И.Раскин. – СПб. : Наука, 2001. – 260 с.
18. Геллер М. Я. История Российской империи. В 2 т. / М. Я. Геллер. – М. : МИК, 2001. – Т. 1. – 512 с.
19. Геллер М. Я. История Российской империи. В 2 т. / М. Я. Геллер. – М. : МИК, 2001. – Т.2. – 536 с.
20. Герберштейн С. Великая Московия: записки о московитских делах. Книга о московитском посольстве / С. Гербенштейн, П. И. Новокомский. – М. : Эксмо, 2008. – 336 с.
21. Горсей Джером. Записки о России XVI – начала XVII века / Джером Горсей; [пер. с англ. и коммент. А. А. Севастьяновой]. – М. : Изд-во МГУ, 1990. – 287 с.
22. Государственные учреждения России XVI-XVIII вв. : Сб. статей / Под ред. Голиковой Н. Б. – М. : Изд-во МГУ, 1991. – 190 с.
23. Греков И. Б. Восточная Европа и упадок Золотой Орды (на рубеже XIV-XV вв.) / И. Б. Греков. – М. : Наука, 1975. – 520 с.
24. Гумилев Л. Н. От Руси к России : Очерки этнической истории / Л. Н. Гумилев. – М. : Прогресс, 1992. – 334 с.
25. Данилевский Н. Я. Россия и Европа: Взгляд на культурные и политические отношения славянского мира к германо-романскому / Н. Я. Данилевский. – М. : Известия, 2003. – 607 с.
26. Егоров В. Л. Золотая Орда: мифы и реальность / В. Л. Егоров. – М. : Знания, 1990. – 64 с.
27. Еремян В. В. Муниципальная история России. Древняя Русь (от общины-рода к общине-государству) / В. В. Еремян. – М. : Академический проект, 2006. – 960 с.
28. Зарезин М. И. В пучине Русской Смуты / М. И. Зарезин. – М.: Вече, 2007. – 400 с.
29. Зимин А. А. Россия на рубеже XV-XVI ст./ А. А. Зимин. – М. : Мысль, 1982. – 333 с.
30. Иловайский Д. Становление Руси. История России / Д. Иловайский. – М. : Чарли, 1996. – 736с.
31. История русской культуры: Имена и факты: XIV-XX вв. – М. : Московский лицей, 1999. – 623 с.

32. Калюжный Д. В. Забытая история Российской империи. От Петра I до Павла I. / Д. В. Калюжный, Я. А. Кеслер. – М. : Вече, 2007. – 336 с.
33. Каменский А. Б. От Петра I до Павла I: реформы в России XVIII в. Опыт целостного анализа / А. Б. Каменский. – М. : РГГУ, 2001. – 576 с.
34. Каппелер Андреас. Росія як поліетнічна імперія. (Виникнення. Історія. Розпад) / Андреас Каппелер. – Львів : Видавництво Українського Католицького Університету, 2005. – 360 с.
35. Каргалов В. В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси / В. В. Каргалов. – М. : Высшая школа, 1967. – 264 с.
36. Каргалов В. В. Конец ордынского ига / В. В. Каргалов. – М. : Наука, 1984. – 152 с.
37. Каргалов В. В. Русь и кочевники / В. В. Каргалов. – М. : Вече, 2008. – 480 с.
38. Ключевский В. О. Екатерина II / В. О. Ключевский. – М. : Эксмо, 2008. – 330 с.
39. Ключевский В. О. История сословий в России / В. О. Ключевский. – Петроград: Лит. изд. отдел К.Н.П.Р., 1918. – 276 с.
40. Ключевский В. О. О государственности в России / В. О. Ключевский. – М. : Мысль, 2003. – 606 с.
41. Кобрин В. Б. Власть и собственность в средневековой Руси / В. Б. Кобрин. – М. : Наука, 1985. – 389 с.
42. Козлова Н. В. Российский абсолютизм и купечество в XVIII веке (20-е - начало 60-х годов) / Н. В. Козлова. – М. : Археографический центр, 1999. – 382 с.
43. Койвисто Мауно. Русская идея / Мауно Койвисто; Перевод с финского Ю. С. Дерябина. – М. : Весь мир, 2002. – 244 с.
44. Лаврентьев А. В. Люди и вещи. Памятники русской истории и культуры XVI-XVIII вв., их создатели и владельцы / А. В. Лаврентьев. – М. : Археографический центр «Новое время», 1997. – 254 с.
45. Ланник Л. В. Царь Иван Грозный / Л. В. Ланник. – М. : Мир книги, 2008. – 240 с.
46. Леонтович О. И. История либерализма в России 1762-1914 гг. / О. И. Леонтович. – М. : Русский путь – Полиграфресурсы, 1995. – 385.
47. Милов Л. В. Великорусский пахарь и особенности российского исторического процесса / Л. В. Милов. – М. : РОССПЭН, 1998. – 574 с.
48. Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи (XVIII - начало XX в.) : Генезис личности, демократ. семьи, гражд. о-ва и правового гос-ва : В 2 т. / Б.Н. Миронов. – СПб. : Дмитрий Буланин, 1999. – Т. 1. – 548 с.; Т. 2. – 566 с.
49. Молчанов Н. Н. Дипломатия Петра Великого / Н. Н. Молчанов. – М. : Международные отношения, 1990. – 444с.
50. Морозов Н. А. Новый взгляд на историю Русского государства / Н. А. Морозов. – М. : КРАФТ+, ЛЕАН, 2000. – 888 с.
51. Мюллер Л. Понять Россию: историко-культурное исследование/ Перевод с немецкого / Л. Мюллер. – М. : Прогресс-Традиция, 2000. – 432 с.

52. На стыке континентов и цивилизаций ... (из опыта образования и распада империй X-XVI вв.). – М. : ИНСАН, 1996. – 768 с.
53. Наливайко Д. Очима Заходу: Рецепція України в Західній Європі XI-XVIII ст. / Д. Наливайко. – К. : Основи, 1998. – 578с.
54. Носовский Г. В. Империя / Г. В. Носовский, А. Г. Фоменко. – М. : Факториал, 1996. – 752с.
55. Озерский В. В. Правители России. От Рюрика до Путина. История в портретах / В. В. Озерский. – Ростов н/Д : Феникс, 2004. – 348 с.
56. Перхавко В. Б. История русского купечества / В. Б. Перхавко. – М. : Вече, 2008. – 512 с.
57. Петина Е. Ф. Во дни Екатерины / Е. Ф. Петина. – М. : Книжный мир. 2002. – 400 с.
58. Петр Великий: pro et contra: Личность и деяния Петра I в оценке русских мыслителей и исследователей: Антология. – СПб. : РХГИ, 2001. – 760 с.
59. Протопопов А. С. История международных отношений и внешней политики России, 1648-2000 гг. / А. С. Протопопов.– М. : Аспект Пресс. – 2003. – 344 с.
60. Рамм Б. Я. Папство и Русь в X-XV вв. / Б. Я. Рамм. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1959. – 284 с.
61. Россия в XVIII столетии. – М. : Языки славянской культуры, 2009. – 136 с.
62. Сафонов М. М. Проблема реформ в правительственной политике России на рубеже XVIII и XIX вв. / М. М. Сафонов. – Л. : Наука, 1988. – 249 с.
63. Семевский М. И. Тайный сыск Петра I / М. И. Семевский. – Смоленск : Русич, 2001. – 634 с.
64. Скрынников Р. Г. Борис Годунов / Р. Г. Скрынников. – М. : Наука, 1983. – 192 с.
65. Скрынников Р. Г. Крест и корона / Р. Г. Скрынников. – Л., 2000.
66. Скрынников Р. Г. На страже московских рубежей / Р. Г. Скрынников. – М. : Московский рабочий, 1986. – 335 с.
67. Скрынников Р. Г. Россия в начале XVII в. «Смута» / Р. Г. Скрынников. – М. : Мысль, 1988. – 284 с.
68. Скрынников Р. Г. Социально-политическая борьба в русском государстве в начале XVII века / Р. Г. Скрынников. – Л. : Ленинградский университет, 1985. – 326 с.
69. Соловьев К. А. Властители и судьи. Легитимация государственной власти в Древней и Средневековой Руси. IX - пер. пол.XV вв. / К. А. Соловьев. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1999. – 251 с.
70. Троицкий С. М. Финансовая политика русского абсолютизма в XVIII в. / С. М. Троицкий. – М. : Наука, 1966. – 265с.
71. Уортман Ричардс. Сценарии власти. Мифы и церемонии русской монархии / Ричардс Уортман. – Т. 1 От Петра I до смерти Николая I. Материалы и исследования. – М. : ОГИ, 2002. – 608 с.

72. Федорченко В. И. Дворянские роды прославившие Отечество: Энциклопедия дворянских родов / В. И. Федорченко. – Красноярск : Бонус – М. : Олма-Пресс, 2004. – 464 с.
73. Цимбаев Н. И. История России XVIII-XIX веков / Н. И. Цимбаев, Л. В. Милов. – М. : Эксмо, 2008. – 438 с.
74. Черепнин Л. В. Земские соборы Русского государства / Л. В. Черепнин. – М. : Наука, 1978. – 417 с.
75. Черепнин Л. В. Образование Русского централизованного государства в XIV-XV вв. / Л. В. Черепнин. – М. : Изд-во соц.-эконом. лит-ры, 1960. – 898 с.
76. Шапошник В. В. Церковно-государственные отношения в России в 30 - 80-е годы XVI века / В. В. Шапошник. – СПб. : Издательский дом СПбГУ, 2002. – 570 с.
77. Шафарович И. Л. Русский вопрос / И. Л. Шафарович. – М. : Алгоритм-Книга, 2003. – 544 с.
78. Шмидт С. О. У истоков российского абсолютизма / С. О. Шмидт. – М. : Прогресс, 1996. – 496 с.
79. Шпета П. Московство: його походження, зміст, форми й історична тяглість / П. Шпета. – Дрогобич : Відродження, 1997. – 336 с.
80. Шпорлюк Р. Імперія та нації. З історичного досвіду України, Росії, Польщі та Білорусії / Р. Шпорлюк. – К. : Дух і література, 2004. – 362 с.
81. Юрганов А. Л. Категории русской средневековой культуры / А. Л. Юрганов. – М. : МИРОС, 1998. – 468 с.